

Orguljski fond na području Hrvatskoga zagorja

Marko Đurakić

Škola za klasični balet, Zagreb

SAŽETAK: Važan dio rimokatoličke kulture svakako je i glazbena baština, blago neprocjenjive vrijednosti, neizostavni segment kojega su i orgulje. O važnosti glazbe govori II. vatikanski sabor u koncilskoj konstituciji Sacrosanctum concilium, točka II2: »Glazbena je baština opće Crkve blago neprocjenjive vrijednosti jer se ističe između ostalih izraza umjetnosti posebno time što sveto pjevanje združeno s riječima tvori potrebit i sastavni dio svečane liturgije«. Sabor u Milanu 1287. godine ozakonio je raniju praksu uporabe orgulja te dopustio njihovu uporabu u bogoslužju. Od tada se orgulje susreću isključivo kao crkveni instrument te na određen način postaju elitno glazbalo kršćanskoga zapada. U sakralnom prostoru, orgulje postaju najčešće i najpreciznije spominjanim i prikazivanim instrumentom, koji se javlja i u dokumentaciji. U radu je opisan povijesni razvoj i tipologija orguljskoga fonda na području Hrvatskoga zagorja od polovice XVII. stoljeća pa sve do danas. Riječ je o usustavljenim podacima koji su rezultat terenskoga istraživanja, provedenoga u razdoblju 2004–08., 2011., te 2012–14. godine.

Ključne riječi: *orgulje; orguljski pozitiv; orguljska baština; Festival Orgulje Heferer*

Uvod

Problematika poimanja odnosno shvaćanja orgulja, ne samo kao glazbenoga instrumenta nego i kao vrijednoga kulturnog dobra, iznimno je kompleksna. Potrebno ih je sagledati kroz niz aspekata kako bi se njihovu ulogu i vrijednost moglo shvatiti u cijelosti. Neki od tih aspekata su kulturološki, liturgijski, organološki, orguljarski te orguljaški. Na samom početku valja naglasiti kako je predmet ovoga rada poimanje orgulja isključivo kao kulturnoga dobra (odnosno sagledavanje orguljskoga fonda s kulturološkoga, orguljarskoga te organološkoga aspekta), a ne kao liturgijskoga instrumenta (sagledavanje s liturgijskoga aspekta). U radu je opisana povijest orguljskoga fonda na području Hrvatskoga zagorja po stoljećima, navedene su tehničke i umjetničke karakteristike orgulja kao instrumenata te njihovi graditelji u opisanom razdoblju. Okosnicu ovoga rada čine rezultati sustavnoga terenskog i arhivskog istraživanja postojećega orguljskog fonda, koji su kroz razdoblje 2004–08., 2011. te 2012–14. godine, u suradnji s crkvenim i državnim vlastima, provodili organolozi profesor Emin Armano i Marko Đurakić. Ti se rezultati ovdje prvi put javno objavljuju.

Upravo nam ta saznanja¹, uz organološko-orguljarsku obradu instrumenata, omogućuju izradu kronološkoga pregleda postojećega orguljskog fonda po vremenu nastanka, tipu instrumenta (s obzirom na konstrukcijske te tehničke i umjetničke karakteristike), ali i po njihovim graditeljima.² Na temelju rezultata istraživanja provedena je i kategorizacija, odnosno vrednovanje orgulja kao kulturnoga dobra na temelju kojega se kroz razne natječaje Ministarstva kulture Republike Hrvatske osiguravaju i dodjeljuju sredstva za obnovu najvrjednijih orgulja i orguljskih pozitivita.

Na temelju provedenih arhivskih i terenskih istraživanja, u radu se donose i podatci o novootkrivenom orguljaru iz Pregrade, Johannu Smolleu. Riječ je o nasljedniku Josefa Smollea, koji je sredinom i u drugoj polovici XIX. stoljeća djelovao pretežito na području sjeverne Hrvatske.

U radu se prvi put objavljuju i podatci o orguljama koje su tijekom Prvoga svjetskog rata bile izuzete od rekvizicije svirala. Riječ je o podacima koje je autor načinio usustavio na temelju proučavanja predmetnih spisa Nadbiskupskoga duhovnog stola vezanih uz problematiku orgulja tijekom Prvoga svjetskog rata.

Geografski položaj te povezanost (sjeverne) Hrvatske sa zapadnim zemljama (ponajprije zemljama pod bečkom krunom) utjecali su na dotok raznih kultura, koje su, povezujući se i nadopunjavajući se s domicilnom kulturom, postale sastavni dio nacionalne kulturne baštine. Geografsko područje Hrvatskoga zagorja proteže se, s obzirom na crkvene granice, na područje Bjelovarsko-križevačke i Varaždinske biskupije te Zagrebačke nadbiskupije. S obzirom na županijske granice, obuhvaća područje Krapinsko-zagorske, Varaždinske i Zagrebačke županije. Prvi podatci o orguljama na području Hrvatskoga zagorja datiraju iz XV. stoljeća, a najstariji sačuvani instrument su orgulje Johanna Georga Freundta iz 1649. godine koje se nalaze u župnoj crkvi u Lepoglavi.³ Kontinuiranu povijest orgulja na području Hrvatskoga zagorja, zahvaljujući sačuvanom instrumentu te arhivskim spisima, možemo pratiti od sredine XVII. stoljeća. Prema neslužbenim podacima, postojeći fond na spomenutom području broji 90-ak instrumenata nastalih u razdoblju od 1649. do 2011. godine. Većina sačuvanih orgulja i orguljskih pozitivita nastala je u razdoblju između druge polovice XVIII. te početka XX. stoljeća.⁴ Postojeći instrumenti djela su najma-

¹ Ti se zapisnici nalaze u arhivu Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Bjelovarsko-križevačke biskupije. Zahvaljujem E. Armanu za dopuštenje za korištenje ovih podataka.

² Ti su se podatci do sada uglavnom javljali kao sporadični i nepotpuni. Jedini su ponešto usustavljeni podatci oni Ladislava Šabana, stari 45 godina (datiraju iz 1970-ih godina), no nisu potpuni.

³ Lepoglavske je orgulje bečkom graditelju J. G. Freundtu pripisao organolog L. Šaban.

⁴ Do broja od 90-ak instrumenata autor je došao analizom i usporedbom podataka Ministarstva kulture Republike Hrvatske (zapisnici popisa koje je provodio Republički zavod za zaštitu spomenika kulture pod vodstvom L. Šabana 1972–75), pregledom fonda koje su na terenu proveli organolozi E.

nje dvadeset i osam različitih orguljara domaće i inozemne provenijencije.⁵ Upravo ta raznovrsnost te pojava orgulja različitih stilova i orguljarskih škola (apatinske, mletačko-dalmatinske, štajerske itd.) obogaćuje orguljski fond ne samo Hrvatskoga zagorja nego i cijele Republike Hrvatske. Zahvaljujući toj raznovrsnosti, najviše povijesnih orgulja na području Hrvatske nalazi se upravo na području Hrvatskoga zagorja. Sve širi interes i težnja za očuvanjem kulturne baštine, u koju spada i orguljski fond, potaknuli su revitalizaciju i obnovu umjetnički najvrjednijih djela koju sufinancira Ministarstvo kulture Republike Hrvatske te ju provodi u suradnji s crkvenim vlastima i Krapinsko-zagorskom županijom. U predstavljanju toga fonda svakako prednjači glazbeni Festival Orgulje Heferer, koji od 1994. godine koncertima sustavno promiče orguljsku glazbu te potiče restauraciju i održavanje povijesnih orgulja. U radu je naveden i popis instrumenata koji imaju status pojedinačno zaštićenoga kulturnog dobra te onih koji su obnovljeni kroz razne programe u suradnji s Ministarstvom kulture Republike Hrvatske. U rad su uključeni svi poznati podatci, zaključno s tiskanjem ovoga rada.

Tipologija orgulja na području Hrvatskoga zagorja

Orgulje (lat. *organum*, grč. *ὄργανον*: oruđe, naprava) su jedan od najsloženijih glazbenih instrumenata, a svrstavamo ih u aerofone instrumente s tipkama u kojima ton nastaje strujanjem zraka kroz različite vrste svirala. Dijelovi orgulja su kućište, sviraonik, registarski i svirni prijenos (traktura), sustav opskrbe zrakom, zračnice i svirale (fonički materijal).

Pregledom orguljskoga fonda, utvrđene su tehničke i umjetničke karakteristike svakoga instrumenta. S obzirom na kompleksnost konstrukcijskoga aspekta orgulja, upravo je detaljnijim organološko-orguljarskim analizama bilo moguće preciznije utvrditi konstrukcijsko-tehnička rješenja nekih instrumenata te ih na temelju toga svrstati u određen tip. Zahvaljujući takvu pristupu, danas možemo s velikom preciznošću odrediti kakvi su se tipovi instrumenata gradili u određenom razdoblju. Od sredine XVII. pa sve do polovice XIX. stoljeća na području sjeverne Hrvatske grade se orgulje i orguljski pozitivni baroknih tehničkih i umjetničkih karakteristika. Ti instrumenti imaju u manualu i pedalu skraćenu veliku oktavu.⁶ Bitnu razliku između pozitivna i orgulja čini izrada svirne trakture. Kod pozitivna je ona s dugim ili krat-

Armano (Varaždinska biskupija i dio Zagrebačke nadbiskupije) i Marko Đurakić (Bjelovarsko-križevačka biskupija i dio Zagrebačke nadbiskupije) te prema zapisima iz kanonskih vizitacija.

⁵ Broj dvadeset i osam odnosi se na poznate graditelje. Napomenimo kako postoji petnaestak instrumenata za koje se ne zna tko ih je izgradio. Usporedi Zapisnike popisa iz 1972–75., 2004–08., 2011. te 2012–14.

⁶ U manualu C, D, E, F, G, A - c³, u pedalu C, D, E, F, G, A - a.

kim probodnicama (ovisno o smještaju zračnice), a kod orgulja s redukcijskom daskom (velaturom). Registarske i svirne trakture tih instrumenata su mehaničke, a zračnice su s tonskim kancelama i s kliznicama. U registarskim dispozicijama prevladavaju labijalni registri iz porodice principala i kolorista (flaute), dok se lingvalni (jezični registri) javljaju vrlo rijetko i to najčešće u pedalu. Izgrađeni instrumenti imaju desetak registara, raspoređenih uglavnom na jedan manual i pedal. Do sredine XIX. stoljeća orgulje uglavnom grade strani graditelji, koji pretežito dolaze iz Slovenije i Austrije. Tijekom XIX. stoljeća dolazi i do najviše promjena u koncepciji gradnje i poimanja orgulja.⁷ Određeni tipovi instrumenata, pozitivni i pozitivni s pedalom, koji su vrlo česti u baroku, od sredine XIX. stoljeća prestaju se graditi. Tada počinje i postupno etabliranje domaćih orguljarskih gradionica. Opseg manuala i pedala postupno se proširuje te se počinju graditi instrumenti klasicističkih te kasnije i romantičnih umjetničkih karakteristika. Velika oktava gradi se u potpunosti, a opseg u diskantu postupno se povećava do f³. Tehnološke inovacije, a među ostalim i pneumatska traktura (koja je pristupačnije cijene), uvelike potiskuju »zastarjelu« mehaničku. Počinju se graditi zračnice s registarskim kancelama i s čunjastim ventilima. Sve se češće počinju graditi instrumenti s više od deset registara, raspoređenih na dva manuala i pedal, a u registarskim dispozicijama postupno se povećava broj 8-stopnih registara.⁸ Krajem XIX. stoljeća počinje i masovnija gradnja orgulja na području Hrvatske.

Orguljski fond tijekom XVII. stoljeća

Prve orgulje na području Hrvatske imale su katedrale, samostanske crkve i marijanska svetišta. Na području Hrvatskoga zagorja, kako saznajemo iz arhivskih podataka, orgulje su tijekom druge polovice XVII. stoljeća postojale u crkvama franjevačkih samostana u Klanjcu, Krapini, Mariji Gorici i Remetincu te u pavlinskoj crkvi u Lepoglavi. Spomenimo kako u tim mjestima i danas postoje marijanska prošteništa.⁹ Osim u redovničkim crkvama i zajednicama, orgulje su tada postojale i u župnim crkvama u Bednji i Donjoj Stubici. Zahvaljujući arhivskim spisima te sačuvanim orguljama u župnoj crkvi u Lepoglavi (1649), kontinuiranu povijest orgulja na području Hrvatskoga zagorja, kao što je i ranije navedeno, možemo pratiti od XVII. stoljeća. O tehničkim i umjetničkim karakteristikama instrumenata iz toga razdob-

⁷ Od tada orgulje više ne nalazimo samo u sakralnim prostorima već i u salonima i koncertnim dvoranama.

⁸ O tipologiji instrumenta više u: ARMANO Emin: *Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana*. Zagreb: Jakša Zlatar 2006.

⁹ Od svih navedenih crkvi, jedina koja nije posvećena Blaženoj Djevici Mariji je krapinska, koja je posvećena sv. Katarini.

lja teško je govoriti budući da su do danas, kako je sa sigurnošću potvrđeno, na području sjeverne Hrvatske preostala samo dva instrumenta.¹⁰ Prema podatcima koje posjedujemo, možemo reći kako su po tipu tada uglavnom bili građeni manji orguljski pozitivni ili manje orgulje (često bez pedala), veličine između tri i deset registara. Lepoglavske orgulje građene su u baroknoj maniri. Iako su izvorno bile izgrađene sa sedam registara i bez pedala, danas imaju deset registara, raspoređenih na jedan manual i pedal.¹¹ Tijekom gotovo 360 godina postojanja doživjele su mnoge preinake i pregradnje, a 1977. godine temeljito ih je restaurirala Umjetnička radionica Heferer. Poštujući njihovu izvornu koncepciju, orgulje su tada vraćene u izvorno stanje.¹² Organolog L. Šaban navodi kako bi instrumenti nastali u drugoj polovici XVII. stoljeća mogli biti i pozitivni iz kapela u Vukovoju,¹³ Zlagonju itd. S obzirom na to da ti instrumenti u doba izlaska ovoga rada nisu bili u potpunosti organološko-orguljarski obrađeni, te navode ovdje ne možemo uzeti kao relevantne.

Danas na području Hrvatskoga zagorja postoji jedan sačuvani instrument iz XVII. stoljeća.

Orguljski fond tijekom XVIII. stoljeća

U razdoblju od sredine XVII. pa sve do sredine XIX. stoljeća, kao što je i ranije navedeno, grade se orgulje i orguljski pozitivni baroknih umjetničkih karakteristika. Zahvaljujući pet sačuvanih (potvrđenih) instrumenata iz prve polovice XVIII. te šesnaest iz druge polovice XVIII. stoljeća, danas možemo pomnije pratiti razvoj kao i koncepcije tehničkih i umjetničkih karakteristika postojećih instrumenata iz toga razdoblja. Imena graditelja orgulja iz prve polovice XVIII. stoljeća uglavnom nam nisu poznata. Iz toga je razdoblja za nacionalnu kulturu i organologiju iznimno važna pojava Antoniusa Weinerja, graditelja orgulja iz Zagreba.¹⁴ Danas su ostale sačuvane dvoje njegove orgulje, od kojih se jedne nalaze u župnoj crkvi u Luki (1745).¹⁵ Do

¹⁰ Osim lepoglavskih, jedine sačuvane orgulje (bez pedala) iz XVII. stoljeća na području sjeverne Hrvatske nalaze se u kapeli sv. Florijana u Varaždinu.

¹¹ Iako izvorno nisu imale pedal (dodao ga je najvjerojatnije 1837. godine J. F. Janeček), tijekom restauracije 1977. godine on nije uklonjen budući da stilski odgovara tipu instrumenta. Vidi: Umjetnička radionica Heferer: predmet: Orgulje u ž. c. u Lepoglavi.

¹² Posebno važan oblik djelatnosti Umjetničke radionice Heferer počinje 1970-ih godina, kada se gradionica okreće konzervaciji i restauraciji povijesnih instrumenata na području RH.

¹³ Ostatci toga instrumenata danas se nalaze u gradskom muzeju u Varaždinu.

¹⁴ Antonius Weiner (Varaždin, 1706 – Zagreb, 1747), prvi profesionalni graditelj orgulja u Zagrebu, zanat je najvjerojatnije izučio u Grazu.

¹⁵ Te su orgulje izgrađene 1745. i do 1900. godine bile su smještene u župnoj crkvi u Samoboru. Njih je oko 1900. godine u župnu crkvu u Luci postavio slovenski orguljar Blaž Marschetti. Osim orgulja u župnoj crkvi u Luci, sačuvane su i njegove orgulje u franjevačkom samostanu u Samoboru.

kraja 1960-ih ili početka 1970-ih godina u kapeli sv. Fabijana i Sebastijana u Slanom Potoku (župa sv. Jurja mučenika, Gornja Stubica) postojao je i pozitiv s dva registra koji je Weiner izgradio 1743. godine.¹⁶ Kao najznačajnije instrumente iz razdoblja prve polovice XVIII. stoljeća, osim orgulja iz župne crkve u Luki, spomenimo i orguljske pozitive iz Gornjega Laduča¹⁷ (župa sv. Vida, Brdovec), Klenovnika (župa Presvetoga Trojstva, Klenovnik), Ivanića Miljanskog (župa sv. Katarine, Zagorska sela)¹⁸ te Zlagonja (župa Pohoda Blažene Djevice Marije, Donja Višnjica).

Iz razdoblja prve polovice XVIII. stoljeća sačuvano je pet instrumenata.

Od druge polovice XVIII. stoljeća, zahvaljujući većem broju sačuvanih instrumenata i arhivskih spisa, možemo konkretnije pratiti razvoj orguljskoga fonda. Iz toga su nam razdoblja poznata i imena graditelja orgulja. S obzirom na povezanost sa Slovenijom, u tom periodu jača veza hrvatskoga i slovenskoga orguljarstva. Prema L. Šabanu, djelatnosti slovenskih graditelja orgulja odvijale su se uglavnom iz tri centra: celjskoga, ljubljanskoga i mariborskoga¹⁹. Najviše radova na području Hrvatskoga zagorja ostvarili su graditelji celjskoga i mariborskoga kruga. Na spomenutom području, najranije se javljaju orguljari celjskoga kruga, a kao predstavnike navedimo Johanna Franciscusa Janecheka i Antona Scholtza. Janechek se sa svojim radovima javlja već 1730-ih godina, a od njegovih postojećih instrumenata spomenimo orguljske pozitive u crkvama u Gornjem Laduču iz 1733. i Purgi Lepoglavskoj (župa Uznesenja Blažene Djevice Marije, Lepoglava) iz 1750. godine. Janechekovu tradiciju (a najvjerojatnije i gradionicu) nakon njegove smrti nastavlja A. Scholtz. Od Scholtza su na području Hrvatskoga zagorja ostala sačuvana četiri orguljska pozitiva, a riječ je o instrumentima u crkvama u Gornjoj Bistri (župa sv. Nikole biskupa, Bistra), Gotalovcu (župa sv. Petra, Zajezda) iz 1787., Novakima (župa sv. Nikole biskupa, Bistra) iz 1794.²⁰ i u Poljanici Bistranskoj iz 1784. godine. Orguljari celjskoga kruga uglavnom grade pozitive veličine do šest i orgulje veličine do četrnaest registara, a registarska dispozicija počiva na češko-austrijskoj tradiciji. Njihovo djelovanje prestaje smrću A. Scholtza. Predstavnici mariborskoga kruga javljaju se nešto kasnije, tek u drugoj polovici XVIII. stoljeća. Kao najranije predstavnike spomenimo oca i sina, Simona i Josipa Otoniča. Njihovo djelovanje je vezano je pak uz austrijskoga orguljara

¹⁶ Ostavština Ladislava Šabana, lokalitet Slani Potok.

¹⁷ Te su orgulje prvorno bile smještene u župnoj crkvi u Brdovcu, a u kapelu u Gornji Laduč premještene su oko 1839. godine. Riječ je o najstarijem instrumentu J. G. Janecheka na području RH.

¹⁸ S obzirom na broj registara, riječ je o najmanjem sačuvanom povijesnom instrumentu na području RH.

¹⁹ Usp. L. Šaban, »Orgulje slovenskih graditelja u Hrvatskoj«, *Muzikološki zbornik*, Ljubljana 1979.

²⁰ Prema organologu L. Šabanu, riječ je o pozitivu što ga je A. Scholtz 1794. godine izgradio za preparandiju u Zagrebu. Za kapelu u Novakima nabavljen je 1863. godine.

Antoniusa Römera.²¹ Simon je naime 1760. godine oženio Römerovu kćer, a tada je radio u Römerovoj gradionici u Grazu iz koje su proizašla i tri instrumenta sačuvana na području Hrvatskoga zagorja: orgulje u crkvama u Lovrečanu (župa sv. Ivana Krstitelja, Zlatar Bistrica) iz 1762.,²² u Trškom Vrhu (župa sv. Nikole biskupa, Krapi-na) iz 1761., te orgulje u Varaždinskim Toplicama iz 1765. godine. Budući da je riječ o jedinim njegovim sačuvanim instrumentima uopće, te orgulje posjeduju iznimnu organološku i kulturološku vrijednost koja se proteže i izvan granica Republike Hrvatske. Općenito, u orguljarsko-organološkom krugu instrumente koji su djela graditelja povezanih s mariborskim orguljarskim krugom nazivamo »štajerskim« tipovima instrumenata. Od Simona Otoniča sačuvani su pozitivni u crkvama u Sopotu (župa Pohoda Blažene Djevice Marije, Vinagora)²³ iz 1766., te u Radovanu (župa sv. Margarete, Margečan) iz 1774. godine. Jedine njegove sačuvane orgulje nalaze se u župnoj crkvi u Hrašćini (1779). Od graditelja ljubljanskoga kruga, danas na području Hrvatskoga zagorja postoje orgulje J. G. Eisla u župnoj crkvi u Mariji Gorici (1759). S obzirom na broj registara, riječ je o najvećim sačuvanim Eislovim orguljama. Kao vrlo značajne instrumente iz druge polovice XVIII. stoljeća, spomenimo i pozitivne u crkvama u Košničkom Humu (župa sv. Ane, Sutlanska Poljana) iz 1763. i u kapeli u Loboru (točna godina gradnje ovoga pozitivna za sada nije poznata). Pozitiv u kapeli u Košničkom Humu jedino je potvrđeno djelo austrijskoga graditelja Caspara Mitterraitera na području RH.

Iz razdoblja druge polovice XVIII. stoljeća sačuvano je sedamnaest instrumenata.

Instrumenti izgrađeni tijekom XVIII. stoljeća uglavnom imaju registre raspoređene na jedan manual i pedal. Iznimke su orgulje u župnim crkvama u Luci²⁴ i Mariji Gorici.²⁵ One imaju registre raspoređene na dva manuala i pedal. S obzirom na tip, najviše je sačuvanih pozitivna. Upravo je zahvaljujući premještanju iz župnih crkvi u kapele danas ostao sačuvan dio orguljskoga fonda iz XVIII. stoljeća. Kao primjere navedimo instrumente koji se danas nalaze u crkvama u Gornjem Laduču,

²¹ Antonius Römer (Brno, 18. II. 1724 – Gradec, 14. VII. 1779), prema zasad poznatim podatcima, na području RH izgradio je pet orgulja. Danas su troje sačuvane, a sve se nalaze na području Hrvatskoga zagorja.

²² Te su orgulje prvotno bile smještene u župnoj crkvi u Zlataru, a u kapelu u Lovrečanu premještene su 1896. godine.

²³ Te su orgulje prvotno bile smještene u župnoj crkvi u Vinagori, a u kapelu u Sopotu premještene su oko 1907. godine.

²⁴ Te orgulje još uvijek nisu orguljarsko-organološki obrađene, a postoje pretpostavke da su i one izvorno bile izgrađene s registrima raspoređenima na jedan manual i pedal.

²⁵ Izvorno su ove orgulje, kako je i u ugovoru navedeno, bile izgrađene s osam registara i jednim manualom. Isti ih je graditelj, nedugo nakon postavljanja na pjevalište, 1759. godine povećao i pregradio. Danas imaju četrnaest registara, raspoređenih na dva manuala i pedal.

Lovrečanu, Sopotu itd.²⁶ Danas raspoložemo podatcima o postojanju dvadeset i dvj-
jih orgulja i orguljskih pozitivna iz XVIII. stoljeća.

Sačuvane orgulje iz XVIII. stoljeća

Gornja Bistra, kapela	Luka, župna crkva	Radovan, kapela
Gornji Laduč, kapela	Marija Gorica, župna crkva	Sopot, kapela
Gotalovec, kapela	Miljanski Ivanić, kapela	Trški Vrh, kapela
Hrašćina, župna crkva	Novaki, kapela	Varaždinske Toplice, župna crkva
Klenovnik, kapela	Poljanica Bistranska, župna crkva	Veliki Komor, kapela
Komin, kapela	Purga, kapela	Zlagonje, kapela
Košnički Hum, kapela		Žarovnica, kapela
Lobor, kapela		

Orguljski fond tijekom XIX. stoljeća

Kao što je i ranije navedeno, tijekom XIX. stoljeća došlo je do najviše promjena u poimanju orgulja i koncepciji gradnje novih instrumenata. Određeni su se tipovi orgulja prestali graditi (pozitivni, pozitivni s pedalom), a početkom XIX. stoljeća poč-
nju se javljati i etablirati domaće gradionice orgulja koje će tijekom 1830-ih godina prekinuti dominaciju orguljara inozemne provenijencije. Pojava dalmatinskoga or-
guljara Gaeatana Moscatellija, koji je u Zagreb došao iz Dalmacije 1809. godine, označuje jednu od prvih promjena koja donosi novine u koncepciji tehničkih i umjetničkih karakteristika orgulja. Moscatelli je svojom koncepcijom, koja počiva na mletačko-dalmatinskom stilu, predstavio radikalna zaokret u tadašnjem poimanju gradnje orgulja na području sjeverne Hrvatske. Budući da je gradio mletačko-dalma-
tinskim stilom, nije se uspio prilagoditi i nametnuti »sjevernom« tržištu, stoga se ubrzo vratio u Dalmaciju. Jedini su njegov sačuvani instrument na području sjever-
ne Hrvatske orgulje u župnoj crkvi u Bednji (1812). S obzirom svoju umjetničku i organološku vrijednost, one predstavljaju iznimno bogatstvo za orguljski krajolik Hrvatskoga zagorja.

Graditelji s područja sjeverne Hrvatske koji su djelovali tijekom prve polovice XIX. stoljeća, uglavnom su prihvaćali štajerski tip gradnje. S instrumentima takvih tehničkih i umjetničkih karakteristika imali su se prilike susresti kroz radove orgu-

²⁶ Umjetnička radionica Heferer. Predmet: Orgulje u kapeli u Sopotu; i Predmet: orgulje u ka-
peli u Lovrečanu.

ljara vezanih uglavnom uz mariborski krug, prije svega S. i J. Otoniča te nešto starijega A. Römera. Takav način ponajviše prihvaćaju orguljari varaždinskoga orguljarskog kruga prve polovice XIX. stoljeća: Georg Gotthard Steininger, Mathias Jeremitz i dr. Najviše danas sačuvanih instrumenata (na području Hrvatskoga zagorja), proizišlih iz gradionica orgulja varaždinskoga kruga, djela su G. G. Steiningera. Njegovi su najznačajniji instrumenti orgulje u župnoj crkvi u Loboru (1839) te pozitivni u kapelama u Donjoj Batini (župa Uznesenja Blažene Djevice Marije, Zlatar) iz 1829., i u Klupcima (župa Uznesenja Sv. križa, Sveti Križ Začretje) iz 1828. godine.²⁷ Osim navedenih orguljara, u to je vrijeme na području Varaždina djelovao i Ignatz Petter, koji je slijedio tekovine češke tradicije. Od njegovih su instrumenata na području Hrvatskoga zagorja sačuvane orgulje u župnoj crkvi u Kamenici (1844). Za orguljski krajolik spomenutoga područja, tijekom sredine XIX. stoljeća vrlo je bitna i pojava Josefa Smollea, koji je došao iz Slovenije i nastanio se u Pregradi. Riječ je o jednoj orguljarskoj gradionici koja je djelovala na području Hrvatskoga zagorja, a održala se kroz dva naraštaja. O njoj će više riječi biti kasnije. Prema sredini i drugoj polovici XIX. stoljeća prestala je dominacija orguljara varaždinskoga kruga te ju tada preuzimaju zagrebački orguljari. Od prvoga poznatoga orguljara s područja Zagreba, Paula Pumpa, koji je bio najtraženiji i najuspješniji orguljar na području sjeverne Hrvatske do 1863. godine, na spomenutom su području ostala sačuvana dva instrumenta: orgulje u župnim crkvama u Kostelu (1833) i Kraljevcu na Sutli (1848). Iz razdoblja prve polovice XIX. stoljeća potječu i danas najveće orgulje (s obzirom na broj registara) na području Hrvatskoga zagorja. Riječ je o orguljama Franza Fochta koje su 1834. godine bile izvorno izgrađene za zagrebačku katedralu. Zbog tehničke pogreške bile su zamijenjene novima, a 1854. godine prodane su župnoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Pregradi. Imaju četrdeset registara, raspoređenih na tri manuala i pedal.²⁸

Iz razdoblja prve polovice XIX. stoljeća sačuvan je dvadeset i jedan instrument.

Početak druge polovice XIX. stoljeća označuje pojava Slovenca Antuna Schimenza, koji primjenjuje neke tekovine venecijanske škole. S takvim (mletačko-dalmatinskim) načinom gradnje naručitelji iz sjeverne Hrvatske susreli su se već 1809. godine pojavom Gaetana Moscatellija. Schimenzov najznačajniji sačuvani instrument te ujedno i njegov posljednji izgrađeni rad, nalazi se u župnoj crkvi u Visokom (1871). Od graditelja inozemne provenijencije sačuvane su orgulje Leonarda Ebnera

²⁷ Svi navedeni instrumenti imaju status pojedinačno zaštićenoga kulturnog dobra.

²⁸ Tijekom izlaska ovoga rada na području Hrvatskoga zagorja samo su dvoje orgulje imale registre, odnosno fonički materijal raspoređen na tri manuala i pedal. Riječ je o orguljama u župnoj crkvi u Pregradi i crkvi Blažene Djevice Marije Kraljice apostola u Zaprešiću. Važno je napomenuti kako niti jedan od tih instrumenata izvorno nije bio izgrađen za prostor u kojem se danas nalazi.

(mariborski krug) u župnoj crkvi u Krapinskim Toplicama (1860) te Carla Bilicha u župnoj crkvi u Zagorskim Selima (1864). Riječ je o jednim od prvih instrumenata na području RH koji najavljuju romantičnu fazu koncepcije i gradnje orgulja. U nekad orguljarski jakom varaždinskom kraju, graditelji koji nisu prihvaćali moderne tekovine ubrzo su propadali, primjerice Josip Papa ml. i Josip Petter, pa tada, kao što je i ranije navedeno, dominaciju preuzimaju orguljari zagrebačkoga kruga.²⁹ Od orguljara varaždinskoga kruga, tijekom 1860-ih javlja se jedino Josip Papa ml., koji je na spomenutom području izgradio dva instrumenta, od kojih danas nije sačuvan niti jedan. Ostali se orguljari svojim djelima javljaju uglavnom sporadično.

Krajem 1860-ih godina u Hrvatsku dolazi Michael Heferer, začetnik orguljarske kuće Heferer, koja djeluje i danas. Njegov dolazak označio je velik zaokret u pogledu gradnje orgulja. Upravo se pojavom M. Heferera broj registara počeo povećavati te je sve više novoizgrađenih instrumenata imalo registre raspoređene na dva manuala i pedal. Od najznačajnijih radova M. Heferera treba izdvojiti orgulje u župnim crkvama u Mariji Bistrici (1882), Donjoj Stubici (1881) te Vinskom Vrhu (1882). Iz razdoblja u kojem je gradionicu vodio Michael ostalo je sačuvano sedam instrumenata. Gradionica Heferer krajem XIX. stoljeća počela je graditi romantične tipove instrumenata. Predvodnik tog stila bio je Ferdinand Heferer, Michaelov nećak i nasljednik. Njegovo djelovanje pratimo od 1886. do 1920-ih godina. Prve orgulje koje je Ferdinand (Ferdo) samostalno izgradio nalaze se u župnoj crkvi u Maču (1887).

Krajem XIX. i tijekom prvih desetljeća XX. stoljeća u Hrvatskoj orgulje mnogo grade češke gradionice Antonina Mölzera i Gebrüdera Riegera te mađarska gradionica Jozsefa Angstera. Radilo se o tvornički izrađenim instrumentima jasnih tipova koji su bili cijenom prihvatljivi, što im je donijelo veliku popularnost. Analiza orguljskoga fonda po graditeljama te tehničkim i umjetničkim karakteristikama instrumenata, upućuje na zaključak kako je područje Hrvatskoga zagorja ta pojava zaobišla.

Iz razdoblja druge polovice XIX. stoljeća sačuvana su dvadeset i tri instrumenta.

Instrumenti izgrađeni tijekom XIX. stoljeća imaju vrlo raznolike koncepcije: barokne, klasicističke, romantične te prijelaznih oblika. Broj registara se prema kraju stoljeća počeo povećavati te se gradilo sve više instrumenata s registrima raspoređenima na dva manuala i pedal. Danas raspoložemo podacima o postojanju četrdeset i četiri orgulja i orguljskih pozitiva iz XIX. stoljeća.

²⁹ Riječ je o orguljarima Sebastijanu Dobniku, Michaelu Hefereru i Antunu Schimenzu.

Sačuvane orgulje iz XIX. stoljeća

Bednja, župna crkva	Krapinske Toplice, župna crkva	Risvica, kapela
Belec, župna crkva	Kraljev Vrh, župna crkva	Sutlanska Poljana, župna crkva
Brdovec, župna crkva	Kraljevec na Sutli, župna crkva	Sveti Križ Začretje, župna crkva
Breznički Hum, župna crkva	Krapina, kapela	Svetojurski vrh, kapela
Donja Batina, kapela	Križ Brdovečki, kapela	Trakošćan, kapela
Donja Višnjica, župna crkva	Lobor, župna crkva	Tuhelj, župna crkva
Donja Voća, župna crkva	Mače, župna crkva	Velika Erpenja, župna crkva
Donja Stubica, župna crkva	Marija Bistrica, župna crkva	Veliko Trgovišće, župna crkva
Gornja Stubica, župna crkva	Maruševec, župna crkva	Vinski Vrh, kapela
Ivanec, župna crkva	Petrova Gora, kapela	Visoko, župna crkva
Kamenica, župna crkva	Vrhi Pregradski, kapela	Zabok, župna crkva
Klupci, kapela	Pregrada, župna crkva	Zagorska Sela, župna crkva
Komor začreški, kapela	Prišlin, župna crkva	Zajezda, župna crkva
Konjščina, župna crkva	Pušća, župna crkva	Zlatar, župna crkva
Kostel, župna crkva	Ravna Gora, kapela	

Gradionica orgulja obitelji Smolle

Tijekom razdoblja nešto duljega od 360 godina kroz koje možemo pratiti kontinuiranu povijest orguljarstva i orguljaštva na području Hrvatskoga zagorja, na spomenutom je području zabilježeno postojanje samo jedne orguljarske gradionice.³⁰ Riječ je o gradionici Josefa i Johanna Smollea u Pregradi, čije djelovanje pratimo od 1840-ih do 1890-ih godina. Podatke koji navode kako su se Smollei nastanili i djelovali upravo u Pregradi nalazimo u raznim zapisima iz župnih arhiva. Slovenski organolog E. Škulj navodi kako je orguljar Josef Smole bio iz Jesenica (Assling in Krain), no točniji biografski podatci o Josefu i Johannu za sada nam nisu poznati. Najraniji podatak o Josefovoj djelatnosti datira iz 1839. godine, a riječ je o ponudi za popravak orgulja u

³⁰ Na području Velikoga Trgovišća kratko je živio i orguljar Petar Ovčarić.

crkvi sv. Nikole u austrijskom mjestu Straßburg. Točna godina dolaska Smollea u Hrvatsku za sada nam nije poznata, no najvjerojatnije je to bilo oko 1844. godine. Taj bismo zaključak mogli izvesti na temelju prve poznate djelatnosti Josefa na području Hrvatske, a riječ je o gradnji orgulja za župnu crkvu u Prišlinu.³¹ Do sada je kao orguljar bio poznat jedino Josef Smolle, dok se Johannovo ime i njegova djelatnost nisu nigdje spominjali. Podatci o graditelju Johannu pronađeni su tijekom organološko-orguljarske obrade orguljskoga pozitiva iz kapele sv. Jurja u Gornjem Psarjevu (župa sv. Ivana Krstitelja, Sveti Ivan Zelina). Tada je u unutrašnjosti pozitiva pronađen zapis da ga je izgradio upravo Johann (Ivan) Smolle.³² Potvrdu da nije pogreška u imenu, već da je riječ zbilja o Johannu (iz Pregrade) a ne o Josefu, nalazimo u predmetnim spisima NDS-a vezanima uz popravak orgulja u župnoj crkvi u Svetom Ivanu Zelini te uz nabavu novih orgulja za kapelu u Gornjem Psarjevu.³³ Za sada je sa sigurnošću potvrđen samo jedan Johannov instrument, a riječ je o ranije navedenome pozitivu koji se nalazi u kapeli sv. Jurja u Gornjem Psarjevu (župa sv. Ivana Krstitelja, Sveti Ivan Zelina) iz 1886. godine. Tehničke i umjetničke karakteristike Smolleovih instrumenata počivaju na barokno-klasicističkoj koncepciji. Instrumenti imaju uglavnom do deset registara raspoređenih na jedan do dva manuala i pedal. U registarskim dispozicijama prevladavaju labijalni registri iz porodice principala i kolorista (flaute). Tijekom razdoblja od 50-ak godina (kroz koje na temelju dostupnih podataka možemo pratiti djelovanje ove gradionice) gradionica je izgradila desetak orgulja te ih nekoliko popravila. Period njihova djelovanja možemo pratiti upravo zahvaljujući podatcima prikupljenima tijekom terenskoga istraživanja te uvida u arhivske spise NDS-a. Od sačuvanih Josefovih orgulja, svakako bi trebalo izdvojiti one u župnoj crkvi u Belcu. Smolleovoj bismo gradionici na temelju tehničkih i umjetničkih karakteristika mogli pripisati i orgulje u kapeli u Komoru Začretskome (župa Uzvišenja Sv. križa, Sveti Križ Začretje) i kapeli sv. Leonarda u Pregradi (Vrhi Pregradski). Jedine orgulje proizašle iz Smolleove gradionice koje su imale fonički ustroj raspoređen na dva manuala i pedal bile su izgrađene za župnu crkvu u Prišlinu (1844). Između dvaju svjetskih ratova pregradio ih je Milan Majdak te im izbacio drugi manual. Do danas su temeljito restaurirana dva Smolleova instrument, odnosno orgulje u župnim crkvama u Belcu i Prišlinu.³⁴

³¹ Razlozi dolaska obitelji Smolle u RH za sada nam nisu poznati. S obzirom na činjenicu kako na tome geografskom području nije bilo mnogo domaćih orguljara, možda je mislio kako će to mjesto biti pogodno za njega i njegovu djelatnost. Navedimo podatak kako se varaždinski i mariborski orguljarski krug tada polako gase.

³² Zapisnik popisa orgulja 2012–2014. godine (Marko Đurakić).

³³ Nadbiskupijski arhiv Zagreb (NAZ), (Nadbiskupski duhovni stol) NDS predmetni spis br. 3232/1885. i NAZ, NDS predmetni spis br. 290/1886.

³⁴ Restauraciju tih instrumenata izvela je Umjetnička radionica Heferer. Tijekom restauracije u Prišlinu nije vraćen drugi manual, budući da ništa od supstance drugoga manuala nije bilo preostalo.

Zasad poznate djelatnosti gradionice Smolle:³⁵

1844. Prišlin, župna crkva, gradnja orgulja	1869. Petrovsko, župna crkva, gradnja orgulja ⁴
1855. Mihovljan, župna crkva, gradnja orgulja ¹	1884. Čazma, župna crkva, popravak orgulja ⁵
1858. Moravče, župna crkva, popravak orgulja ²	1885. Sveti Ivan Zelina, župna crkva, popravak orgulja ⁶
1863. Belec, župna crkva, gradnja orgulja	1886. Gornje Psarjevo, kapela, gradnja pozitivna ⁷
1864. Gornje Jesenje, župna crkva, gradnja orgulja ³	1890. Cvetlin, župna crkva, popravak i pregradnja orgulja

¹ Te su orgulje 1894. godine zamijenjene novim orguljama gradionice Heferer.

² NAZ, ŽA Moravče, Bl. Knj. 1, računski knjiga, 1798–1861.

³ Te su orgulje 1903/04. godine zamijenjene drugim orguljama.

⁴ Iz zapisa u kanonskoj vizitaciji iz 1948. godine saznajemo kako orgulja tada u crkvi više nije bilo. KVP, dekanat Krapina, 1948.

⁵ Zapisnik popisa 2012–2017., lokalitet Čazma.

⁶ NAZ, NDS predmetni spis br. 3232/1885.

⁷ NAZ, NDS predmetni spis br. 290/1886. i Zapisnik popisa 2012–2014.

Orguljski fond tijekom prve polovice XX. stoljeća

Potpunu dominaciju u gradnji orgulja tijekom prve polovice XX. stoljeća na području Hrvatskoga zagorja preuzimaju domaća gradionica Heferer te slovenska Josefa Brandla. Svi novoizgrađeni instrumenti iz toga razdoblja nose romantične umjetničke karakteristike. Od Hefererovih ostvarenja svakako su najvrijednije orgulje koje se nalaze u župnoj crkvi sv. Nikole biskupa u Krapini (1903). Te orgulje svojim konceptom izlaze iz okvira vremena u kojem su građene. U registarskoj dispoziciji posebnost predstavljaju dva lingvalna registra, a riječ je o 16-stopnom pedalnom registru *tuba* te 8-stopnom manualnom *clarinetu*. U te je orgulje Ferdo prvi put ugradio 4-stopni registar *ocarina* koji je sam patentirao. Navedimo ovdje kao posebnost i postojanje barkerove poluge za prvi manual.³⁶ Riječ je o prvom, mogli bismo reći koncertnom instrumentu koji je izgradio jedan domaći graditelj te jednima od najvećih

S obzirom na zatečeno stanje, prema usmenom iskazu orguljara Tomislava Faullenda Heferera, rekonstrukciju nije bilo moguće izvesti.

³⁵ Djelatnosti je zasigurno bilo i više.

³⁶ Umjetnička radionica Heferer: Orgulje u župnoj crkvi u Krapini.

i najznačajnijih orgulja proizišlih iz domaće gradionice u prvoj polovici XX. stoljeća. Danas na području Hrvatskoga zagorja postoji 12 instrumenata koje je u razdoblju od 1887. do 1921. godine izgradio F. Heferer. Upravo je od svih orguljara na području Hrvatskoga zagorja opus F. Heferera najbrojniji. Od Brandlovih orgulja valjalo bi istaknuti orgulje u župnim crkvama u Desiniću (1908) i Cvetlinu (1930). Kao jedino djelo domaćega orguljara Petra Ovčarića, spomenimo orgulje u crkvi u Jezeru Klanačkom (župa Blažene Djevice Marije od Sedam Žalosti, Veliko Trgovišće) iz 1914. godine. Nakon Prvoga svjetskog rata produkcija orgulja se smanjila te počinju vrlo nestabilna vremena za orguljare, ali i orgulje. Promjene tehničkih i umjetničkih karakteristika orgulja, uzrokovane novim tehnološkim otkrićima te cecilijanskim pokretom, rezultirale su u razdoblju od kraja XIX. te (najčešće) prve polovice XX. stoljeća mnogim pregradnjama orgulja.³⁷ Upravo su time uvelike narušeni izvorni tehnički i umjetnički koncepti nekih vrijednih orgulja.³⁸ Župe koje nisu imale materijalnih mogućnosti nabaviti nove instrumente, pribjegavale su upravo tom rješenju.³⁹ Na taj način stradali su mnogi povijesni instrumenti, koji su u tolikoj mjeri bili pregrađeni da je neke od njih danas teško više uopće nazvati povijesnima. Orguljama su bile izmjenjivane registarske i svirne trakture, izbacivani (najčešće alikvotni) registri te umjesto njih dodavani (romantični) 8-stopni uže menzurirani iz porodice gudača, kao što su *gamba* i/ili *salicional*. Kao primjere takvih pregradnji navedimo orgulje iz župnih crkvi u Bednji, Donjoj Višnjici, Hrašćini,⁴⁰ Kostelu, Kraljevcu na Sutli,⁴¹ Lepoglavi i dr. Neki od tih instrumenata su, kao što je i ranije navedeno, restauratorsko-konzervatorskim zahvatima vraćeni u izvorno stanje.

Orguljski fond tijekom Prvoga i Drugoga svjetskog rata

Orgulje su, kao ni jedan drugi instrument, tijekom svojega postojanja trpjele negativne političke i društvene utjecaje. Hrvatska se početkom XX. stoljeća nalazila u sasta-

³⁷ Cecilijanizam je, među ostalim, težio i većoj povezanosti orgulja i ljudskoga glasa. Iz toga se razloga počinju graditi orgulje sa sve većim brojem 8-stopnih registara. Tada se postupno povećavaju i opsezi manuala te pedala. Registarska dispozicija koja počiva na velikom broju 8-stopnih registara iz tehničkih i praktičnih razloga zahtijevala je drugačiju konstrukciju zračnica. Počinju se konstruirati zračnice s registarskim kancelama i s čunjastim ventilima koje mogu propustiti veću količinu svirnoga zraka.

³⁸ Takve pregradnje nisu pojava koju nalazimo samo razdoblju kraja XIX. i početka XX. stoljeća. Pregradnje orgulja su se izvodile u ranijim, ali i u kasnijim razdobljima. Kao primjere ranijih, navedimo pregradnje orgulja u župnoj crkvi u Bednji, Donjoj Višnjici i Lepoglavi itd.

³⁹ Takve pregradnje nisu bile izvođene s ciljem uništavanja kulturne baštine već unaprjeđenja liturgijskoga pjevanja i praćenja modernih tekovina.

⁴⁰ (...) Hrašćina, dne 22. septembra 1932. // *Sveta Cecilija*, XXVI(1932.), str. 175.

⁴¹ Milan Majdak, »Orgulje župske crkve u Kraljevcu na Sutli«, *Sveta Cecilija*, XXVII(1933), str. 91–92.

vu Austro-Ugarske Monarhije te je kraj Prvoga svjetskog rata dočekala na strani gubitnika. Tijekom treće godine rata (1917. godine) ministar, barun Aleksandar Szurmay, donio je proglas o rekviriranju zvana, a isto tako i metalnih svirala orgulja. Kao odgovor na to, država je u suradnji s crkvenim vlastima organizirala prvi popis orgulja kojemu je cilj bio zaštititi što više orgulja od rekvizicije svirala. To nam dokazuje kako već tada postoji svijest o važnosti orgulja, ne samo kao liturgijskoga instrumenta nego i kao kulturnoga dobra.⁴² Posebna briga posvećivala se zaštiti instrumenata nastalih u domaćim gradionicama. Problematika rekvizicije orguljskih svirala tijekom Prvoga svjetskog rata dosad nije bila obrađivana. Ovdje je na temelju istraživanja predmetnih spisa NDS-a, autor prvi put donio usustavljen popis orgulja s geografskoga područja Hrvatskoga zagorja koje su bile izuzete od rekvizicije. Danas raspoložemo podatcima koji nam govore o 16 orgulja s područja Hrvatskoga zagorja koje su bile izuzete od rekvizicije.

Popis orgulja izuzetih od rekvizicije u Prvome svjetskom ratu⁴³

Mjesto	Graditelj	Godina
Bednja, župna crkva	G. Moscatelli	1812.
Belec, župna crkva	Josef Smolle	1863.
Brdovec, župna crkva	nije poznato	1839.
Donja Višnjica, župna crkva	G. G. Steininger	1834.
Kamenica, župna crkva	J. Petter	1844.
Kraljevec na Sutli, župna crkva	P. Pump	1848.
Krapina, župna crkva	F. Heferer	1903.
Lepoglava, župna crkva	J. G. Freundt	1649.
Lobor, župna crkva	G. G. Steininger	1839.
Pregrada, župna crkva	F. Focht	1834.
Marija Bistrica, župna crkva	M. Heferer	1882.
Marija Gorica, župna crkva	J. Eisl	1759.

⁴² Od rekvizicije bile su izuzete orgulje nastale prije 1800. godine, posebno uspjele, manje od osam registara te najznačajnije orgulje domaćih graditelja.

⁴³ Popis je načinjen prema podatcima navedenima u predmetnom spisu: NAZ, NDS predmetni spis br. 3835/1920.

Svibovec, župna crkva	nije poznato	nije poznato
Trški Vrh	A. Römer	1761.
Varaždinske Toplice, župna crkva	A. Römer	1765.
Žarovnica	nije poznato	nije poznato

S obzirom na društvene i materijalne prilike u kojima se Hrvatska našla nakon Prvog svjetskog rata, orguljarska djelatnost se, kao što je već ranije navedeno, općenito smanjila, a u razdoblju između dvaju ratova, uglavnom se svodila na popravke i održavanje postojećega fonda.

Ratna djelovanja Drugoga svjetskog rata na područje Hrvatske dolaze 1941. godine, a ratom je bila obuhvaćena cijela zemlja. Posredno i neposredno bili su oštećivani i uništavani sakralni te za kulturu značajni objekti i lokaliteti. Pritom su uvijek nestale i mnoge orgulje. Prema dostupnim podatcima tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća na području Hrvatskoga zagorja stradalo je nešto manje od desetak orgulja, a neke su orgulje potpuno uništene.⁴⁴

Popis orgulja stradalih u Drugom svjetskom ratu

Mjesto	Graditelj	Godina
Klenovnik, župna crkva*	nije poznato	oko 1760.
Lepoglava, župna crkva	J. G. Freundt ?	1649.
Radoboj, kapela	nije poznato	nije poznato
Mihovljan, župna crkva	F. Heferer	1894.
Velika Erpenja, župna crkva	P. Rumpel	1847.
Miljanski Ivanić, kapela	nije poznato	oko 1720.
Svetojurski vrh, kapela	nije poznato	prije 1850.
Trakošćan, kapela	G. G. Steiniger	1833.

* Te su orgulje bile zamijenjene novima 1967. godine koje je izgradio F. A. Soban.

⁴⁴ Zbog vremenskoga odmaka od 72 godine (od kraja Drugoga svjetskog rata 1945. i tiskanja ovoga rada 2017) točan broj oštećenih orgulja nije moguće utvrditi.

Iz razdoblja prve polovice XX. stoljeća sačuvano je 16 instrumenta.⁴⁵

Sačuvane orgulje iz prve polovice XX. stoljeća

Bedekovčina, župna crkva	Klanjec, župna crkva	Taborsko, župna crkva*
Bisag, župna crkva	Krapina, župna crkva	Vinagora, župna crkva
Cvetlin, župna crkva	Ljubešćica, župna crkva	Vinica, župna crkva
Desinić, župna crkva	Mađarevo, župna crkva	Završje Začretsko, kapela
Gornje Jesenje, župna crkva	Margečan, ž. c. Remetinec, ž. c.	
Jezero Klanječko, kapela		

* Ove orgulje nisu temeljito orguljarsko-organološki obrađene, a iz arhivskih spisa nije moguće zaključiti je su li one novo izgrađene oko 1933. godine ili su samo uvelike tada bile pregrađene. Iz toga su razloga navedene kao djelo nastalo tijekom XX. stoljeća. Prema L. Šabanu, središnji dio kućišta datira iz vremena druge polovice XVIII., stoljeća, a pripisuje ga J. F. Janecku.

Orguljski fond tijekom druge polovice XX. i početkom XXI. stoljeća

Dolaskom komunista na vlast, na području Hrvatske počinje sustavno marginaliziranje te posredno i neposredno uništavanje sakralne baštine. Prekidom suradnje crkvenih i državnih vlasti te nedostatkom materijalnih sredstava, mnoge su orgulje od zapuštenosti stradale. Osim toga, neki su instrumenti i izbačeni iz crkvi, primjerice orguljski pozitivi iz crkvi u Dubovcu (župa sv. Jurja mučenika, Gornja Stubica), Slanom Potoku, Strmcu (župa Blažene Djevice Marije od Sedam Žalosti, Veliko Trgovišće)⁴⁶ itd. U vremenu od 1945. do 2000. godine na području Hrvatskoga zagorja izgrađene su samo troje orgulje. Riječ je o instrumentima u župnim crkvama u Klenovniku (1967)⁴⁷, Orehovici (1969)⁴⁸ i Svibovcu (1970). Orgulje u Klenovniku i

⁴⁵ U tom su razdoblju nabavljene i orgulje za župnu crkvu u Oštricama. S obzirom da su one sastavljene od dijelova nekoliko instrumenata, da nemaju posebnih umjetničkih vrijednosti i nabavljene su kao rabljene, u ovaj popis nisu uvrštene. Orgulje u župnoj crkvi u Gornjem Jesenu (Braća Zupan, 1905), u izvornoj su koncepciji premještene u župnu crkvu u Gornje Jesenje.

⁴⁶ Zapisnik popisa, lokalitet Strmec. Tijekom pregleda 1974. godine L. Šaban pronašao je ostatke instrumenta. U zapisniku je navedena pretpostavka kako bi graditelj toga instrumenta mogao biti A. Žuvića. Usporedi Zapisnik popisa, lokalitet Strmec iz 1974. i Zapisnik popisa, lokalitet Strmec 2011.

⁴⁷ Ovdje su ranije bile orgulje s osam registara, izgrađene sredinom XVIII. stoljeća. Ime njihova graditelja nije nam poznato. Vidi: Zapisi Alojzija Čunčića 1960. (ZAC), lokalitet Klenovnik.

⁴⁸ Ovdje su ranije bile orgulje Varaždinca J. Pape ml. izgrađene oko 1875. godine. Šteta je što su ove orgulje izbačene budući da su bile jedine preostale Papine orgulje s registrima raspoređenima na dva

Orehovici izgradio je zagrebački orguljar Filip Antolić Soban, a riječ je o instrumentima bez posebnih umjetničkih vrijednosti koji su izgrađeni uglavnom od iskorištenih dijelova starih i porušenih orgulja. Orgulje u Svibovcu djelo su slovenskoga orguljara Franza Jenka. Postupno buđenje svijesti o vrijednosti i važnosti orgulja kao kulturnoga dobra počinje 1970-ih godina.⁴⁹ Tijekom 1970-ih godina Republički *zavod za zaštitu spomenika* kulture pod vodstvom L. Šabana proveo je prvi sustavni popis orgulja na području cijele Hrvatske. Budući da tada još uvijek nije bila uspostavljena djelotvornija veza između crkvenih i državnih vlasti, s današnjega aspekta dostupnih informacija, možemo zaključiti kako je L. Šaban, bez obzira na svoj autoritet, bio zakinut za dosta informacija na terenu. Riječ je o samim instrumentima (za koje mu svećenstvo nije dalo informaciju), ali i arhivskim podacima o orguljama koje nalazimo u župnim arhivima. Upravo je buđenje svijesti rezultiralo obnovom velikoga broja povijesnih orgulja, u čemu svakako prednjači obnova orguljskoga fonda na području Hrvatskoga zagorja.⁵⁰ Jedne od prvih obnovljenih na području Republike Hrvatske su orgulje iz župne crkve u Lepoglavi koje su obnovljene 1977. godine. Tada se polako počinje obnavljati i veza između crkvenih i državnih vlasti. Crkve koje nemaju orgulja ili su postojeće vremenom iz raznih razloga propale, vrlo često nisu u materijalnoj mogućnosti nabaviti sasvim novi instrument. Iz toga razloga pribjegavaju nabavci rabljenih instrumenata iz inozemstva.⁵¹ Kao primjere navedimo orgulje u crkvama u župnim crkvama u Mihovljanu, Radoboju, Zaprešiću itd.⁵² Na području Hrvatskoga zagorja, od 2000. godine pa sve do izlaska ovoga rada bile su izgrađene dvoje nove orgulje. Riječ je o orguljama u crkvama u Veternici i Donjoj Šemnici. Orgulje u Veternici djelo su Wolfganga Juliusa Brauna iz 2006., a one u Donjoj Šemnici prvi rad svećenika Juraja Jerneića iz 2011. godine.

manuala i pedal.

⁴⁹ U to vrijeme završava Drugi vatikanski sabor, koji je svojom konstitucijom o orguljama proglasio: »U latinskoj Crkvi treba uvelike cijeniti orgulje sa sviralima kao tradicionalno glazbalo kojega zvuk može crkvenim obredima dodati divan sjaj te srce veoma uzdići Bogu i k nebeskim stvarima« (SC, 120). Tom konstitucijom se na određen način pokušala revitalizirati uloga orgulja u bogoslužju. Usporedbom rezultata Zapisnika popisa iz 1972–75. L. Šabana, Zapisnika popisa iz 2004–08., 2011. E. Armana, Zapisnika popisa orgulja 2012–14. Marka Đurakića, ali i proučavanja arhivske građe, možemo zaključiti kako ta konstitucija na području RH nije dala nikakav poseban impuls za njegovanje i poticanje orguljske kulture u crkvama. Podatci koje nalazimo, a govore nam o najmanje 10-ak tradicionalnih orgulja (sa sviralama) koje su izbačene iz crkvi i zamijenjene električnima (koje nemaju svirale) te najmanje 15-ak koje onih koje su zapuštene i nisu u uporabi najmanje 50-ak godina, govore ipak nešto drugačije.

⁵⁰ Kvalitetan i usustavljen tijek obnove omogućen je ponovnom uspostavljanjem suradnje između crkvenih i državnih vlasti nakon osnutka samostalne i neovisne države Hrvatske.

⁵¹ Praksa nabave rabljenih instrumenata postojala je i ranije. Na takav način nabavljene su i orgulje koje se danas nalaze u kapeli u Žarovnici. Mnoge su kapele (uglavnom tijekom druge polovice XIX. stoljeća) nabavljale orgulje (najčešće) od župnih crkvi pod čiju upravu spadaju.

⁵² Budući da ti instrumenti najčešće nemaju posebnih umjetničkih vrijednosti, u ovom su tekstu samo navedeni kao postojeći, a posebno nisu obrađivani.

Sačuvane orgulje iz druge polovice XX. stoljeća

Klenovnik, župna crkva

Orehovica, župna crkva

Svibovec, župna crkva

Sačuvane orgulje izgrađene između 2000. i 2017. godine

Donja Šemnica, kapela

Veternica, kapela

Rabljene orgulje nabavljene iz inozemstva

Mihovljan, župna crkva

Radoboj, župna crkva

Oštrice, župna crkva

Zaprešić, župna crkva sv. Petra

Zaprešić, župna crkva Blažene Djevice

Marije Kraljice Apostola

Umjetnička vrijednost postojećega fonda

Vrijednost našega orguljskog fonda mjerimo nacionalnim, a ne apsolutnim mjerilima. Nama je on svakako značajan iz više aspekata. Postojeći fond raznih stilova te različitih orguljarskih škola obogaćuje fond instrumentarija te kulturnu baštinu Hrvatskoga zagorja, a samim time i Republike Hrvatske. Prema tome postojeći fond ukazuje nam i na kulturološke veze sa zapadnim zemljama. Sukladno stručnim kriterijima o valorizaciji orgulja koji se očituju po starosti, raritetnosti, izvornoj očuvanosti, graditelju itd., trideset i šest orgulja i orguljskih pozitiva imaju status pojedinačnoga zaštićenoga kulturnog dobra. U nastavku je naveden popis instrumenata koji su zaključno s izlaskom ovoga rada imali status pojedinačno zaštićenoga kulturnog dobra. Riječ je o instrumentima nastalima u razdoblju od 1649. do 1930. godine. Sasvim sigurno postoje i instrumenti koji prema stručnim kriterijima zaslužuju mjesto u tom popisu no iz nekih razloga u taj popis nisu uvršteni. Kao primjer takvih instrumenata, navedimo orgulje u crkvama u Donjoj Višnjici, Gornjem Laduču, Zlagonju, Gornjoj Stubici, Bistri itd. Ovdje je važno spomenuti i kako je stanje u kojem se ti instrumenti danas nalaze raznoliko. U nastavku su instrumenti navedeni abecednim redom, a ne po organološkoj vrijednosti. Zaštićeni instrumenti djela su devet domaćih i dvanaest stranih orguljara. Od domaćih graditelja, najviše je zaštićenih orgulja F. Hefèrera (3) i G. G. Steininger (3), a od stranih, A. Römera (3). O umjetničkoj i povijesnoj vrijednosti orguljskoga fonda najbolje govori i činjenica kako su praktički svake treće orgulje na području Hrvatskoga zagorja zaštićene.

Popis orgulja zaštićenih kao kulturno dobro⁵³

Mjesto	Graditelj	Godina
Bednja, župna crkva	G. Moscatelli	1812.
Breznički Hum, župna crkva	F. Heferer	1895.
Cvetlin, župna crkva	J. Brandl	1930.
Desinić, župna crkva	J. Brandl	1908.
Donja Batina, kapela	G. G. Steininger	1829.
Hrašćina, župna crkva	S. Otonič	1779.
Kamenica, župna crkva	J. Petter	1844.
Klenovnik, kapela	nije poznato	prije 1750.
Klupci, kapela	G. G. Steininger	1828.
Komin, kapela	nije poznato	oko 1780.
Konjšćina, župna crkva	Schimenz	1862.
Kostel, župna crkva	P. Pump/A. Turk	1833/1920.
Košnički Hum, kapela	C. Mitterreiter	1763.
Kraljevec na Sutli, župna crkva	P. Pump	1848.
Kraljev Vrh, župna crkva	M. Heferer	1882.
Krapina, župna crkva	F. Heferer	1903.
Krapinske Toplice, župna crkva	L. Ebner	1860.
Lepoglava, župna crkva	J. G. Freundt	1649.
Lobor, župna crkva	G. G. Steininger	1839.
Lobor, kapela	nije poznato	prije 1750.
Lovrečan, kapela	Römer	1762.
Luka, župna crkva	Weiner	1745.
Marija Bistrica, župna crkva	M. Heferer	1882.
Marija Gorica, župna crkva	J. G. Eisl	1759..

⁵³ Za popis zaštićenih orgulja zahvaljujem g. Goranu Bekini i gdi Katarini Brkljačić-Netopil.

Poljanica Bistranska, župna crkva	A. Scholtz	1784.
Pregrada, župna crkva	F. Focht	1834.
Prišlin, župna crkva	J. Smolle	1844.
Purga, kapela	J. F. Janeček	1750.
Sopot, kapela	S. Otonič	1766.
Trški Vrh, kapela	A. Römer	1761.
Varaždinske Toplice, župna crkva	A. Römer	1765.
Velika Erpenja, župna crkva	P. Rumpel	1847.
Visoko, župna crkva	A. Schimenz	1871.
Zagorska Sela, župna crkva	C. Billich	1864.
Zlatar, župna crkva	F. Heferer	1889.
Žarovnica, kapela	nije poznato	oko 1750.

Obnova orguljskoga fonda na području Hrvatskoga zagorja

Upravo je sustavnim i strateškim planom na geografskome području Zagorja obnovljeno najviše povijesnih orgulja. Prema podacima Ministarstva kulture Republike Hrvatske, do datuma izlaska ovoga rada temeljito je obnovljeno osamnaest orgulja i orguljskih pozitiva, a šest instrumenta nalazilo se u raznim fazama obnove.⁵⁴ Upravo se početkom 2000-ih, pojavom organologa, kvaliteta obnove povijesnih instrumenata poboljšava. Bitna je činjenica kako se ti obnovljeni instrumenti redovito koriste ne samo u liturgijske svrhe, nego se nastoji iznaći načina da se oni koriste i u koncertne svrhe. Vrlo je važna činjenica kako značajan fond obnovljenih orgulja čine djela domaćih graditelja. Sve obnove orgulja u suradnji s Ministarstvo kulture izvela je Umjetnička radionica Heferer iz Zagreba.

⁵⁴ Na samom području obnovljeno je mnogo više orgulja. No budući da temeljita organološka revizija ovog područja nije dovršena, ovdje su navedene samo one obnove koje su ostvarene kroz suradnju sa crkvenih sa državnim vlastima. Od obnove povijesnih instrumenata spomenimo i orgulje u župnim crkvama u Gornjoj Stubici i Varaždinskim Toplicama te kapeli u Radovanu.

Popis orgulja obnovljenih u suradnji crkvenih i državnih vlasti (od 1990-ih godina)

Mjesto	Graditelj	Godina
Belec, župna crkva	J. Smolle	1863.
Donja Stubica, župna crkva	M. Heferer	1879.
Klanjec, župna crkva	F. Heferer	1921.
Konjšćina, župna crkva	A. Schimenz	1862.
Krapina (franjevački samostan)	postavio J. Brandl	poslije 1896.
Krapina, župna crkva	F. Heferer	1903.
Krapinske Toplice, župna crkva	L. Ebner	1860.
Lobor, kapela	nije poznato	prije 1750.
Lovrečan, kapela	A. Römer	1762.
Mače, župna crkva	F. Heferer	1887.
Miljanski Ivanić, kapela	nije poznato	oko 1720.
Sopot, kapela	S. Otonič	1766.
Sveti Križ Začretje, župna crkva	F. Heferer	1894.
Trški vrh, kapela	A. Römer	1761.
Tuhelj, župna crkva	F. Heferer/M. Majdak	1897/1946.
Vinski Vrh, župna crkva	M. Heferer	1882.
Završje začretno, kapela	F. Heferer	1904.
Zlatar, župna crkva	F. Heferer	1889.

Popis orgulja u fazi obnove

Mjesto	Graditelj	Godina
Bednja, župna crkva	G. Moscatelli	1812.
Hrašćina, župna crkva	S. Otonič	1779.
Komin, župna crkva	nije poznato	oko 1780.
Košnički Hum, kapela	nije poznato	1763.
Marija Gorica, župna crkva	J. G. Eisl	1759.
Visoko, župna crkva	A. Schimenz	1871.

Zaključak

Pojavom orgulja i orguljskih pozitiva na području Hrvatskoga zagorja ne pratimo samo razvoj orgulja i crkvene glazbe nego i općenit razvoj kulture i glazbene povijesti toga kraja. Preostale orgulje dokaz su glazbenoga života zajednice te nam svjedoče o duhu vremena u kojem su nastale. Upravo nam nova saznanja, donesena u ovom radu, temeljena na usustavljenim podacima proizišlim iz terenskih istraživanja, uz organološko-orguljarsko obradu instrumenata, omogućuju izradu pregleda postojećega orguljskog fonda. Ti su rezultati temelj vrednovanja orgulja kao kulturnoga dobra te se na temelju njih kroz razne natječaje Ministarstva kulture Republike Hrvatske osiguravaju i dodjeljuju sredstva za obnovu najvrjednijih instrumenata. O vrijednosti orguljskoga fonda Hrvatskoga zagorja najbolje govori podatak kako od njih trideset i šest svaki treći instrument ima status pojedinačno zaštićenoga kulturnog dobra.

Postojeći orguljski fond nastao je u razdoblju od 1649. do 2011. godine. Riječ je o instrumentima koji su djela najmanje dvadeset i osam različitih majstora, od kojih je četrnaest domaćih i četrnaest orguljara inozemne provenijencije. U radu se prvi put donose i podatci o orguljaru iz Pregrade Johannu Smolleu te su navedene sve do sada njegove poznate djelatnosti. Stanje u kojem se postojeći instrumenti na području Hrvatskoga zagorja danas nalaze vrlo je raznoliko. Upravo su sve širi interes i težnja za očuvanjem baštine, u koju spada i orguljski fond, potaknuli obnovu umjetnički navrjednijih djela koju sufinancira Ministarstvo kulture Republike Hrvatske u suradnji s Krapinsko-zagorskom županijom. Glazbeni festival Orgulje Heferer od 1994. koncertima sustavno promiče orguljsku glazbu te potiče restauraciju i održavanje povijesnih orgulja. Osim što se koriste u kulturne svrhe, vrlo je važno da se te orgulje redovito koriste i u liturgijske svrhe, jer im je to prvotna uloga. Iz navedenih podataka zaključujemo da je sačuvani orguljski fond vrlo važan, stoga je inicijativa koja se bavi preostalom orguljskom baštinom, a pokreću ju udruge i razni pojedinci,

vrlo vrijedna. Prezentirajući ga, orguljski fond pokušavaju spasiti od zaborava i oživjeti ga kroz suvremenu uporabu.

Tijekom povijesti, sa spomenutoga su područja neke orgulje i nestale. Od tih instrumenata posebno valja istaknuti orgulje koje su postojale u župnim crkvama u Klenovniku i Orehovici te u kapelama u Gornjem Kraljevcu, Matencima, Slanom Potoku itd. Aktivnom suradnjom crkvenih i državnih vlasti, ali i stručnih organologa, došlo je do sustavnoga pregleda i popisa postojećega fonda te njegove umjetničke i kulturološke valorizacije.

Potencijal koji pruža orguljski fond, pogotovo nakon obnove, vrlo je velik. Prezentiranje toga vrijednoga fonda kao važnoga segmenta povijesti i baštine kroz razne kulturne manifestacije svakako može postati i dio turističke ponude, na način kako se to radi u zapadnoeuropskim zemljama.

IZVORI

- Harmonija M (Ivanić grad)** – Predmet: orgulje u župnoj crkvi u Gornjoj Stubici // Predmet: pozitiv iz kapele u Gotalovcu
- Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti** – Ostavština Ladislava Šabana, *Odsjek za povijest hrvatske glazbe* HAZU
- Ministarstvo kulture Republike Hrvatske** – Zapisnici popisa lokaliteta 1972–1975. (Ladislav Šaban) // Zapisnici popisa lokaliteta 2004–2008., 2011. (Emin Armano)
- Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu: predmetni spisi Nadbiskupskog duhovnog stola** (br. 1010/1893., br. 3232/1885., br. 290/1886., br. 1173/1887., br. 2934/1887., br. 366/1889., br. 2104/1899., br. 3958/1900., br. 2268/1905., br. 4994/1910., br. 1137/1911., br. 6087/1912., br. 3835/1920., br. 2293/1941.)
- Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu: Župni arhiv Lobar** (Bl. Knj. I, računska knjiga, 1797.–1860.) // **Župni arhiv Moravče** (Bl. Knj. I, računska knjiga, 1798.–1861.)
- Povjerenstvo za orgulje Bjelovarsko-križevačke biskupije (Bjelovar):** Zapisi Alojzija Čunčića 1960. // Zapisnik popisa orgulja 2012.–2014. godine (Marko Đurakić)
- Umjetnička radionica Heferer (Zagreb):** Predmeti: Orgulje u župnoj crkvi u Krapini // Orgulje u župnoj crkvi u Belcu // Orgulje u župnoj crkvi u Čazmi // Orgulje u crkvi na Trškom Vrhu // Orgulje u župnoj crkvi u Lepoglavi // Orgulje u župnoj crkvi u Hrašćini // Orgulje u kapeli u Lovrečanu // Orgulje u crkvi u Kominu // Orgulje u župnoj crkvi u Svetom Križu Začretju // Orgulje u zavjetnoj crkvi u Loboru // Orgulje u župnoj crkvi u Zlataru // Orgulje u župnoj crkvi u Bednji // Orgulje u župnoj crkvi u Visokom
- Župni arhiv Hrašćina:** Spomenica župe
- Župni arhiv Sveti Ivan Zelina:** Knjiga računa kapele sv. Jurja
- Župni arhiv Veliki Bisag:** Spomenica župe
- Župni arhiv Visoko:** Spomenica župe
- Župni arhiv Zagorska Sela:** Spomenica župe

LITERATURA

- ANDREIS, Josip. *Povijest glazbe*. Zagreb: Liber Mladost, 1976.
- ARMANO, Emin. *Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana*. Zagreb: Jakša Zlatar 2006.
- BARLÉ, Janko. *Stare orgulje u župnoj crkvi sv. Trojstva u Donjoj Stubici*. // Sveta Cecilija. 1, VI(1912) str. 20.
- BARLÉ, Janko. *Župnici graditelji orgulja*. // Sveta Cecilija. 2, VII(1913), str. 52–54.
- BARLÉ, Janko. *Ferdo Heferer, graditelj orgulja*. // Sveta Cecilija. 3, XXII(1928), str. 132.
- CRNČEVIĆ, Ante. *Orgulje i druga glazbala u liturgiji*. Živo vrelo. str. 8–14., god. XXIX., Zagreb, 2012.
- CVEKAN, Paškal. *Krapinski Franjevci*, 1980.
- CVEKAN, Paškal. *Franjevački samostan u Klanjcu*, 1983.
- CVEKAN, Paškal. *Samostan Gorica-Brdovec*, 1994.
- CVEKAN, Paškal. *Franjevci u Remetincu*, 1995.
- DUGAN, Franjo. *Nauk o glasbalima s osobitim obzirom na orgulja*. Zagreb: Nakladni odjel Hrvatske Državne tiskare, 1944.
- ĐURAKIĆ, Marko. *Orgulje Bjelovarsko-križevačke biskupije*, Bjelovarsko-križevačka biskupija, Bjelovar, 2015.
- ENCIKLOPEDIJA HRVATSKOGA ZAGORJA, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2017.
- IVANČAN, Robert. *Breznički Hum, župa zaogrnuta plaštom sv. Martina biskupa*. Breznički Hum, 2010.
- KLAIS, Hans. G. *Überlegungen zur Orgeldisposition*. Frankfurt am Main: Verlag Das Musikinstrument, 1973.
- KLOTZ, Hans. *Das Buch von der Orgel*. Kassel, 1988.
- KOŠČAK, Anđelko. *Remetinec i Ostrice pod okriljem čudotvorne Majke Božje Čiselske*, Župni ured Remetinec, 1998.
- KOŠČAK, Anđelko. *Župa Sv. Marka Evanđelista – Vinica*, Župa Sv. Marka Evanđelista Vinica; Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije Tkalčić, Zagreb, 2013.
- KOŽUL, Stjepan. *Oštećene crkve i crkveni spomenici u Zagrebačkoj nadbiskupiji u Drugom svjetskom ratu i poraću*. // *Tkalčić 4*, 2000., 7–76.
- KOŽUL, Stjepan. *Stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji za vrijeme Drugog svjetskog rata*. // *Tkalčić 5*, 2001, 7–198.
- MAJDAK, Milan. *Orgulje župske crkve u Kraljevcu na Sutli*, // Sveta Cecilija. XXVII(1933). str. 91–92.
- MARENHOLZ, Christhard. *Die Orgel Register*. Bärenreiter, Verlag Kassel, Nördlingen, 1968.
- MEDER, Jagoda. *Orgulje u Hrvatskoj*. Globus nakladni zavod, 1992.
- MUZIČKA ENCIKLOPEDIJA, 2. izdanje, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1971.
- NORŠIĆ, Vjekoslav. Bednja. Priredio S. Razum. // *Tkalčić 14*, 2010. str. 195–240.
- NORŠIĆ, Vjekoslav. Cvetlin. Priredio S. Razum. // *Tkalčić 14*, 2010. str. 241–252.
- NORŠIĆ, Vjekoslav. Jesenje. Priredio S. Razum. // *Tkalčić 14*, 2010. str. 253–280.
- NORŠIĆ, Vjekoslav. Kamenica. Priredio S. Razum. // *Tkalčić 14*, 2010. str. 281–308.
- NORŠIĆ, Vjekoslav. Klenovnik. Priredio S. Razum. // *Tkalčić 14*, 2010. str. 309–322.
- NORŠIĆ, Vjekoslav. Višnjica. Priredio S. Razum. // *Tkalčić 14*, 2010. str. 323–344.
- NORŠIĆ, Vjekoslav. Zajezda. Priredio S. Razum. // *Tkalčić 14*, 2010. str. 345–384.
- OBAD-ŠČITAROCI, Mladen. *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja*, Školska knjiga, Zagreb, 1991.
- QUOIKKA, Rudolf. *Das Positiv in Geschichte und Gegenwart*, Bärenreiter, Verlag Kassel, Nördlingen, 1957.

- SEVER-SIGLHUBER, Višnja, *Orgulje XVII stoljeća u Sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Peristil, str. 143–152.
- ŠABAN, Ladislav. *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije*, 6(1974) 6, pril. str. 1–17.
- ŠABAN, Ladislav. Doprinos trojice Moscatella orguljarstvu Dalmacije. // *Radovi centra JAZU u Zadru*. Zadar, 1974., str. 217–260.
- ŠABAN, Ladislav. Antonius Weiner organifex zagrabiensis. // *Iz starog Zagreba* 5, Zagreb, 1974., str. 73–95.
- ŠABAN, Ladislav. Orgulje slovenskih graditelja u Hrvatskoj. // *Muzikološki zbornik*. Ljubljana, 1979.
- ŠABAN, Ladislav. Spomeničke orgulje na području gornje Hrvatske. // *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*. 8–9(1982–83), str. 107–119.
- ŠABAN, Ladislav. Dva rijetka pozitiva 18. stoljeća u Hrvatskom zagorju, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, Zagreb, 1969.
- ŠAŠKO, Ivan. Uproshotrena liturgijska glazba i uglazbljen liturgijski prostor. *Živo vrela*. str. 15–18., god. XXIX., Zagreb, 2012.
- ŠKULJ, Edo. *Leksikon orgel in orglarjev*. // *Musica sacra slovena preludium vitae aeternae*. 2013.
- (...) Rekvizicija kositrenih cijevi orgulja. // *Sveta Cecilija*, XI(1917), str. 68.
- (...) Rekvizicija cijevi (svirala) od orgulja. // *Sveta Cecilija*, XI(1917), str. 175.
- (...) Hrašćina, dne 22. septembra 1932. // *Sveta Cecilija*, XXVI(1932.), str. 175.
- (...) Orgulje Heferer, katalog 23. festivala. Koncertna direkcija Zagreb. Zagreb, 2016.

THE PIPE ORGAN FUND IN THE AREA OF HRVATSKO ZAGORJE

Marko Đurakić

The School for Classical Ballet of Zagreb

ABSTRACT: An important part of the Roman Catholic culture surely is its musical heritage which is a priceless treasure, whose infallible segment are the pipe organs. The Milan Council of 1287 defined the pipe organs as the elite musical instrument of the Christian West and allowed them as the only instrument in liturgy. Entering into the sacred area, the pipe organs became the instrument which is most commonly and precisely mentioned, shown and documented. The paper describes the historical development and the typology of the pipe organ fund in the area of Hrvatsko Zagorje from the middle of the 17th century up to the present.

Keywords: *pipe organ; positive organ; pipe organ heritage; The Heferer Pipe Organ Festival*

